

CEVDET YILMAZ (2007) “*Samsun İlinde Nüfus Hareketleri*”, **Geçmişten Geleceğe Samsun, (2. Kitap)**, (Editör: C. Yılmaz), Samsun Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Eğitim Hizmetleri Daire Başkanlığı Yay., (295-322), Samsun.

SAMSUN İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Cevdet YILMAZ*

Giriş

Herhangi bir yerde (ülke, bölge veya ilde) doğumlar ve ölümlerden sonra nüfus değişimi üzerinde rol oynayan en önemli faktör göçlerdir. Kabaca iki yer arasındaki nüfus hareketleri olarak adlandırılan göç konusu; iç ve dış göçler, gönüllü veya zorunlu göçler, geçici ya da daimî göçler gibi ayrı ayrı başlıklar altında ele alınıp incelenir. Bunlar da kendi içlerinde yine alt ve daha alt başlıklara ayrılabilir (*Tablo 1*).

Tablo 1. Teorik olarak başlıca göç çeşitleri.

GÖÇLER	Yurt içi yurtdışı durumuna göre	İç Göçler	Kırdan kente
			Kentten kente
			Kentten kıra
			Kırdan kıra
		Dış (ülkeden ülkeye) göçler	İçten dışa
			Dıştan içe
	Gönüllülük Zorunluluk durumuna göre	Gönüllü göçler	Beyin göçü
			İşgücü göçü
		Zorunlu göçler	Muhaceret
			Mübadele
			Tehcir (sürgün)
			Mültecilik
			Sığınmacılık
			Deprem vb. doğal afetlere bağlı göçler
	Süresine göre	Daimî (kalıcı) göçler	
		Mevsimlik (dönemsel, sezonluk, periyodik) göçler	Turizm (yazlık) göçü
			Mevsimlik işçi göçü
			Yayla göçü

Basit gibi görünen bu sınıflandırma ayrıntıya inildikçe daha karmaşık bir hâl alır. Çünkü herhangi bir göç hareketi birden fazla başlık altında ele alınabildiği gibi¹, göç sürecinde ortaya çıkan özel durumlara, bunları tespit etmek için uygulanan farklı yöntemlere ve bizzat araştırmacıların niyetlerine göre oldukça farklı şekillerde değerlendirilebilir.

* Doç. Dr., OMÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü. (cyilmaz@omu.edu.tr)

¹ Örneğin baraj suları altında kalan bir köyün başka yere taşınması hem iç göç, hem kırdan kıra göç, hem daimi göç, hem de zorunlu göç başlıkları altında incelenebilir.

Türkiye gibi, toplumsal değişimin ve kırdan kente göçün oldukça hızlı cereyan ettiği ülkelerde mevcut istatistikî verilerin çok çabuk eskidiği görülmektedir. Türkiye’de sayımların 1990’a gelinceye kadar 5 yılda bir, 1990’dan sonra ise 10 yılda bir yapılması kararlaştırıldığı halde, gerek 2000 sayım yılı beklenmeden 1997’de, gerekse 2010 beklenmeden 2007’de sayım kararı alınması nüfustaki hareketlik ve buna bağlı olarak rakamlarındaki hızlı değişim nedeniyledir². Bütün bu ve benzeri sebeplerden dolayı, bu makaledeki veriler dâhil, nüfusla ilgili araştırmalarda kullanılan rakamların nüfus tespitinin yapıldığı zaman için bir anlam ifade ettiği, daha sonrası veya öncesi için ancak bir fikir verebileceği hususu gözden uzak tutulmamalıdır³.

Tarihsel süreç içinde göç çeşitlerinin neredeyse tamamı Samsun’da görülmüş ve yaşanmıştır. Bunlardan muhaceret ve mübadele gibi göçler tarihte kalmış, buna karşılık mevsimlik göçler, kırdan kente göç, iller arası göç ve yurtdışına göç bütün hızı ile devam etmektedir. Bu makalede, Samsun’da yaşanan başlıca göç çeşitleri ana başlıklar altında ele alınmış, Türkiye ve Karadeniz Bölgesi’ndeki nüfus hareketleri içinde Samsun’un yeri ve önemi üzerinde durulmuştur⁴.

1. Göçler açısından Samsun ilinin yeri ve konumu

Samsun ili Türkiye’nin kuzeyinde Orta Karadeniz Bölümü’nde yer alır (*Şekil 1*). Kuzeyde Karadeniz, doğuda Ordu, batıda Sinop, güneyde Tokat, Amasya ve Çorum illeri ile komşudur. İlin toplam yüzölçümü 9.579 km²’dir. Kuzey Anadolu silsilesinin devamı olan Canik dağları ilin başlıca yükseltilerini, iç kesimlerden bu dağları aşarak denize ulaşan Kızılırmak ve Yeşilirmak başlıca akarsularını, bunların getirdiği alüvyal malzeme de ilin başlıca düzlükleri olan Çarşamba ve Bafra ovalarını oluşturmuştur⁵.

Samsun ili ve onun merkezinde yer alan Samsun şehri (bazı dönemler azalsa da) tarih boyunca önemini muhafaza etmiştir. Bunda en büyük etken Karadeniz’i Anadolu üzerinden Mezopotamya ve Akdeniz havzasına bağlayan tarihi kervan yollarının başlangıç noktasında yer alan bir

² Günümüzde başlatılan çalışmalar sayesinde yakın bir gelecekte verilerin bilgisayar ortamına aktarılması ve sürekli güncellenmesi yoluyla, istenildiği anda ve arzu edilen konuda nüfus verilerine ulaşmak ve bunları yorumlamak mümkün olacağından, nüfus üzerine yapılan araştırmalar daha sağlıklı ve net olacaktır.

³ Bu gerçekten hareketle nüfus sayım yönteminde bir an önce bilgisayarlı sisteme geçilmeli, bu yolla verilerin günü gününe kaydedilmesi sağlanarak istenildiği zaman gerçek ve kesin istatistikî bilgiye ulaşılabilmelidir.

⁴ Bu makalenin asıl amacı Samsun ilinde görülen başlıca göç çeşitleri ve bunların Samsun ili üzerindeki etkileri hakkında kısa ve özlü bilgi vermektir. *Samsun* ve *göç* konusu tarihten günümüze tüm yönleriyle ayrı bir kitap olarak hazırlandığı ve kısa bir süre sonra yayınlanacağı için burada daha fazla ayrıntıya girilmemiştir.

⁵ Samsun ilinin coğrafi özellikleri için bkz. Sayfa 317-341 arası.

liman şehri kimliğine sahip bulunmasıdır. Karadeniz sıradağlarının bu kesimde alçalarak iç kesimlere geçişi kolaylaştırması sayesinde Karadeniz çevresindeki ülkeler ile Karadeniz Bölgesi kıyı kentlerini hava, kara, deniz ve demiryolu hatları ile Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan konumu nedeniyle Samsun'un bu önemi günümüzde de devam etmektedir.

Şekil 1. Samsun ili ve ilçeleri lokasyon haritası.

Samsun ili fizikî ve beşerî çekicilikler yanında, sahip olduğu bu önemli konum nedeniyle tarihî çağlardan günümüze kadar önemli göç yollarından biri olmuş, bazen göçmen iskânına, bazen de göçmenlerin transit geçişine sahne olmuştur. Günümüzde bu hareketlilik iç göçler, dış göçler ve mevsimlik göçler şeklinde devam etmektedir. Aşağıda Samsun ilinde yaşanan bu göçler ana başlıklar altında kısa kısa özetlenmiştir.

2. İç göçler

İç göçler en karmaşık ve açıklanması en zor olan göç çeşitlerinden biridir. Örneğin Samsun şehrinden İstanbul şehrine göç *kentten kente* göçe örnek teşkil ederken, Bafra'nın bir köyünden İstanbul'un bir semtine göç; *iç göçler* başlığı altında hem *ilden ile*, hem de *kırdan kente* göç olarak değerlendirilmektedir. Aynı köyden Bafra şehir merkezine göç ile Samsun il merkezine (Samsun şehrine) göç de *kırdan kente* göçtür. Kapsamlı saha araştırmaları yapmadan, sadece istatistikî verilerden yararlanarak, bunlar arasındaki farkları tespit etmek çok zordur. Bunların aralarındaki küçük farklılıklar iyi anlaşılabilir ise, bu durumda da göç problemini çözmek için harcanacak her çaba boşa gidecek ve bir işe yaramayacaktır.

İl içi göçler, (şayet her bir yerleşim yeri için ayrı ayrı yapılmış saha araştırmaları yoksa), ilçelerin toplam nüfus artış hızları ile kır-kent nüfus oranları ve bu oranlardaki değişimler dikkate alınarak tespit edilmeye çalışılırken, iller arası göçlerin tespiti biraz daha kolaydır. Bir ilde sayım sırasında tespit edilen nüfus içinde, bir önceki sayımda başka bir ilde doğmuş olanlar tespit edilerek sayım yapılan ilin hangi ilden ne miktarda göç aldığı yaklaşık olarak öğrenilebilmektedir. Bir diğer yöntem de sayımın yapıldığı ilde bulunup da daimi ikametgâhını başka bir ilde gösterenlerin miktarıdır. Bu da yine iller arası göçün yönü ve miktarı hakkında bir fikir verebilmektedir.

İşte tüm bu zorluklar konunun bir bütün olarak ele alınmasını güçleştirmektedir. Bu durumda da çoğu zaman il içi göçler göz ardı edilerek iller arası göçler dikkate alınmaktadır. Böylece göç alan ve göç veren iller bağlamında illerin geri kalmışlığı veya gelişmişliği ön plana çıkartılarak veriler buna göre işlenmekte ve yorumlanmaktadır. Aşağıda iç göçler açısından Samsun ilinin durumu ele alınırken tüm bu hususlar dikkate alınmış, mümkün olduğunca konu basite indirgenerek alt başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. İç göçler içinde Samsun'un yeri

İç göçler esas olarak; “kırdan-kıra, kırdan-kente, kentten-kente ve kentten-kıra” olmak üzere başlıca 4 başlık altında ele alınabilir. Bahsedilen bu iç göç tiplerinin, bir kısmı az bir kısmı çok olmak üzere, hemen hepsine Samsun'da rastlanmaktadır (**Tablo 2**).

Tablo 2. Samsun ilinin yerleşim yerlerine göre aldığı ve verdiği göç.

1990 2000 arası	Toplam	Erkek	Kadın	Şehirden Şehre		Kırdan Şehre		Şehirden Kıra		Kırdan Kıra	
				E*	K**	E	K	E	K	E	K
Aldığı göç	96.084	49.408	46.676	28.339	27.030	9.640	8.473	9.675	8.593	1.754	2.580
Verdiği göç	147.729	80.606	67.123	46.107	39.894	18.673	14.476	11.949	9.405	3.877	3.348

(*E: Erkek, **K: Kadın)

Kaynak: DİE 2002

Kırdan kıra göçlere; evlilik yoluyla bayanların köyler arasında yer değiştirmesi ve baraj suları altında kalan köylerin başka bir alanda fakat yine kırsal kesimde yerleştirilmesi örnek olarak verilebilir. *Kentten kente* göçlerde ise çift yönlü bir durum söz konusudur. Samsun şehri ve diğer ilçe merkezlerinden başka kentlere gidenler olduğu gibi, başka kentlerden Samsun'a gelenler de vardır. Bu hareketliliği oluşturan kesimlerin başında memurlar gelmektedir. *Kentten kıra* göçlere; kentlerde çalışmış ve emekli olmuş kişilerin köylerine dönmeleri ile kentte çalışan ve daha önce şehir merkezinde oturan kişilerin şehrin çevresindeki kırsal alanlara ev yaparak

kıra doğru (bir kısmı lüks yapılaşma şeklindeki) yayılmaları örnek olarak verilebilir.

İç göçler içinde hiç şüphesiz en önemlisi *kırdan kente olan göçlerdir*. Türkiye genelinde özellikle 1950’li yıllardan itibaren başlayan kırdan kente göç süreci Samsun dâhil bütün illerimizde tüm hızı ile devam etmektedir. Batılı gelişmiş ülkelerde kırsal nüfus oranları ortalama % 5’ler seviyesine inmiş olup, bu ülkelerde kentler kırsal nüfus baskısından kurtulmuş durumdadır. Türkiye’de ise kırsal nüfus oranı hâlâ % 40’lar civarındadır ve bu oran batılı ülkelerle karşılaştırılacak olursa, Türkiye’de bu göç süreci (kırsal nüfus oranı % 5’ler seviyesine ininceye kadar) bütün hızı ile devam edecek gibi görünmektedir.

2.2. İller arası göçlerde Samsun’un yeri

Samsun Cumhuriyet Dönemi içinde başka illerden hem göç almış hem de göç vermiştir. 1970’lere kadar verdiğiinden daha fazla göç aldığı için ilin toplam nüfusu Türkiye ortalamasının üzerinde artmış, bu tarihten itibaren ise aldığından daha fazla göç verdiği için ilin toplam nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. 1975-2000 yılları arası dönem incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir (**Tablo 3, 4**).

Tablo 3. Samsun ilinin 1975-2000 yılları arası net göç değerleri

1975-1980		1980-1985		1985-1990		1995-2000	
Net göç	Net göç hızı % ₀	Net göç	Net göç hızı % ₀	Net göç	Net göç hızı % ₀	Net göç	Net göç hızı % ₀
-11.144	-12,6	-13.709	-13,8	-31.222	-29,1	-51.644	-45,5

Kaynak: TÜİK

Tablo 4. Samsun ilinin 1995-2000 yılları arasında aldığı ve verdiği göç.

2000 yılı daimi ikametgâh nüfusu	1995-2000 yılları arasında			
	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç hızı % ₀
1.108.882	59.628	111.272	-51.644	-45,54

Kaynak: TÜİK

Samsun’da 1970’li yıllardan itibaren net göç hızındaki açık giderek büyümeye başlamış, aldığı göç ile verdiği göç arasındaki oran 1975-1980 arasında %₀ -12,6’dan 1995-2000 arasında %₀ -45,5’e gerilemiştir.

Bir ilin aldığı veya verdiği göç miktarı sayım sonuçlarından yararlanılarak iki şekilde tespit edilmektedir. Bunlardan biri *doğum yerine göre nüfus*, diğeri ise *daimi ikametgâha göre nüfus*’tur. DİE ve TÜİK verilerinden yararlanılarak aşağıda Samsun ilinin göç aldığı iller ile göç verdiği iller ayrı başlıklar altında açıklanmaya çalışılmıştır.

2.3. Samsun'un göç aldığı iller

Samsun'un iller arası göçlerdeki yeri, hangi illerden göç aldığı ve hangi illere göç verdiği sorusunun cevabını tam olarak ortaya koyabilmek için Samsun il nüfusunun *doğum yerlerine* ve belirttikleri *daimi ikametgâh* bilgilerine bakmak gerekmektedir. Aşağıda iki ana başlık altında bu husus ele alınmış ve değerlendirilmiştir.

2.3.1. Doğum yerlerine göre Samsun il nüfusu

Bilindiği gibi göç alan illerde, yerli nüfusa göre başka ilde doğanların toplam nüfus içindeki oranı giderek artarken, göç veren illerde ise bu oranlarda önemli bir değişim gözlenmemektedir. Samsun ilinin geçmişten beri göç yolları üzerinde bulunması ve gerek Osmanlı'nın son dönemi, gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında iskân bölgesi olarak seçilmesi nedeniyle toplam il nüfusu içinde daima bir miktar *il dışında doğan nüfus* barındırmıştır.

Cumhuriyet Dönemi sayım sonuçlarına bakıldığında, 1935 yılında Samsun ilindeki nüfusun % 82,2'si bu ilde doğmuş kişilerden oluşmaktaydı. Bu sayım döneminde il dışında doğan % 17,8'lik nüfusun önemli bir kısmını bugün Türkiye Cumhuriyeti dışında kalan topraklarda doğanlar oluşturmuyordu. Mübadele ile gelen bu nüfusun çoğunluğu Yunanistan doğumluydu.

1945-1970 yılları arasında il içinde doğanların oranı % 86'dır. Bu oran 1975 yılından sonra azalma eğilimine girerek 2000 yılında % 83,7'ye gerilemiştir. 2000 yılı verilerine göre Samsun il nüfusunun % 16,3'ü başka illerde doğanlardan meydana geliyordu.

1980 sayım sonuçlarına göre Samsun'da başka ilde doğanların sayısına bakıldığında Trabzon 26.331 kişi ile birinci sırada geliyordu. Bunu 18.889 kişi ile Ordu izlerken, Giresun (8.029), Rize (5.232) ve Sinop (4.736) ilk beşe giren diğer illerdi. Aynı dönemde Amasya, Tokat ve Gümüşhane (Bayburt dâhil) doğumlular da dikkat çekici düzeydeydi. 1980'de 1.008.113 olan toplam il nüfusu içinde 110.441'i il dışında doğmuştu. 1985de (1.108.719 olan il nüfusu içinde) il dışında doğan nüfus sayısı 163.208 olmuştur. 1980-1985 arasındaki 5 yıllık dönemde Samsun dışarıdan 52.867 kişi göç almıştır. Bu göçün büyük kısmı Samsun'un doğusundaki illerden gelmiştir. Nitekim UZUNEMİNOĞLU'nun (1992) o döneme ait yaptığı bir araştırmaya göre Samsun dışından gelenlerin % 25'i Trabzon, % 14'ü Rize, % 12'si Ordu, % 9'u Giresun ve % 7'si Gümüşhane'den geldiklerini belirtmişlerdir.

Aynı araştırmada “Samsun dışından gelenlerin geldikleri ilin neresinden geldikleri?” sorusuna verilen cevaplara göre; % 40'ı il merkezlerinden, % 36'sı ilçe merkezlerinden % 24'ü de köylerden

geldiklerini belirtmişlerdir (UZUNEMİNOĞLU 1992:43). Araştırmada ankete katılanların % 76'sının il ve ilçe merkezlerinden geldiklerini belirtmeleri Samsun'a yönelik göçlerin çoğunun “*şehirden şehre*” karakter taşıdığını göstermektedir.

2000 yılı sayımında Samsun ili dışında doğup da Samsun'da yaşayanlar içinde en yüksek paya 38.969 kişi ve % 3,2'lik oranla Ordu ili doğumlular sahiptir. Ordu ilini % 2,9'luk oranla Trabzon ili takip etmektedir. Bu illeri sırasıyla Giresun, Amasya, İstanbul, Rize, Tokat, Sinop, Artvin, Ankara, Gümüşhane, Çorum, Erzurum, Sivas, Almanya ve Bayburt izlemektedir. 1980-2000 yılları arasında geçen 20 yıllık sürede Ordu ili doğumlular Trabzon ili doğumlulara geçmiştir. Bunun başlıca sebepleri; aradan geçen zaman içinde Trabzon'un da ekonomik açıdan bir miktar gelişme göstermesi yanında Trabzon doğumluların Samsun'a değil doğrudan batı illerine göç etmesi ile ilgilidir. Bu durum Trabzon-Samsun-İstanbul şeklinde özetlenebilecek “*kademeli göçler*”in yerini Trabzon-İstanbul şeklindeki “*doğrudan göçler*”in alması ile ilgilidir. Bu durum Ordu ve Giresun gibi diğer iller için de geçerlidir.

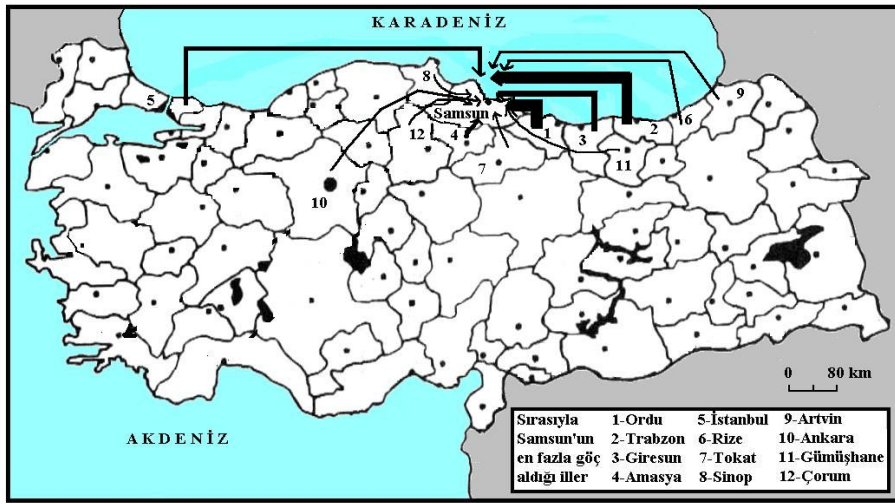
İl dışında doğanların oranında az da olsa son yıllarda meydana gelen gerilemenin sebebi Samsun'un cazibesini yitirmesi ve buna bağlı olarak artık eskisi kadar göç almaması ile ilgilidir. Fakat idarî merkez olması nedeniyle ilde bulunan memurlar, eğitim ve sağlık sektöründe çalışanlar, üniversite, polis okulu ve askeri birliklerin varlığından kaynaklanan geçici nüfus gibi nedenlerle Samsun ilinin toplam nüfusu içinde mutlaka bir miktar başka ilde doğan nüfus olmaya devam edecektir.

2.3.2. Daimi ikametgâha göre Samsun il nüfusu

1975 Genel Nüfus Sayımındaki daimi ikametgâh durumuna göre, 1980 nüfus sayımında Samsun ilinde yaşayanlara bakıldığında Doğu Karadeniz ve komşu illerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 1975 sayımında Samsun'da sayılıp da daimi ikametgâhını Samsun ili dışında gösterenlerin gösterdikleri ilk 6 il sırasıyla Ordu (3.729), Trabzon (2.889), Rize (2.186), Amasya (1.690), Giresun (1.002) ve Sinop'tur (835). Yine 1980 sayımında (1975 yılındaki ikametgâhını) İstanbul (5.928) ve Ankara (3.089) gösterenlere bakıldığında bu iki ilin Samsun için taşıdığı önem de ortaya çıkmaktadır. Samsun'un İstanbul'dan aldığı bu göçe karşılık verdiği nüfus daha fazladır. Örneğin aynı sayım döneminde (1980'de) İstanbul'da sayılan nüfustan 15.050 kişi (1975'teki) daimi ikametgâhını Samsun olarak belirtmiştir. Aynı yıllarda Ankara'da yaşayan 4.397 kişi de 1975'teki ikametgâhını Samsun olarak ifade etmiştir (TATLIDİL 1988).

Yukarıda (*nüfusun doğum yerlerine göre dağılışı* bahsinde de belirtildiği gibi) Samsun esas olarak kendi bölgesi içinden ve özellikle de doğusundaki illerden göç almıştır. Bu durum 1980'li yıllara kadar bir cazibe

merkezi olması nedeniyle Samsun'un Doğu Karadeniz illerinden batıya göç edenler için ilk durak yeri olmasından kaynaklanmıştır (*Şekil 2*). Ordu (36.200), Trabzon (36.200), Giresun (10.298), Rize (8.855), Artvin (5.397), Gümüşhane (4.399) ve Bayburt (2.290) doğumlu nüfus bunu göstermektedir⁶. Sonraki yıllarda Samsun ilinde ekonomik gelişmenin durması ve hatta gerilemeye başlaması ile Doğu Karadeniz Bölümü'ndeki illerden Samsun'a göç durmuştur. Bu gerileme ile birlikte Samsun ili de daha önce göç aldığı doğusundaki illerle birlikte, doğrudan başta İstanbul olmak üzere batı illerine göç vermeye başlamıştır.

Şekil 2. Samsun'un göç aldığı iller.

Samsun çekim merkezi olduğu dönemde hinterlandından da önemli ölçüde göç almıştır. 2000 yılı sayım sonuçlarına göre il genelinde bulunan Amasya (9.611), Sinop (6.596), Çorum (3.455), Tokat (7.116) ve Sivas (2.862) doğumlular bunu göstermektedir. Samsun'da Erzurum (2.978) doğumlu nüfusun çokluğu dikkate alınrsa Samsun'un hinterlandına bir zamanlar Erzurum'un da dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bugün de Karayolları, DSİ, bankaların ve bazı özel şirketlerin bölge müdürlükleri, 19 Mayıs Üniversitesi ve bu üniversitenin Tıp Fakültesi gibi bölgeye hitap eden kurumların Ordu, Sinop, Çorum ve Amasya üzerindeki etkisi sürmektedir. Tokat ve Sivas illeri, demiryolu ulaşımının önemli olduğu 1980 öncesine kadar Samsun'un etki alanı içinde bulunuyordu. Demiryolunun önemini kaybetmesi ve karayollarının gelişmesi ile bu iller Ankara ve İstanbul'un etki alanına girmişler, Samsun'la ilişkileri durma noktasına gelmiştir.

⁶ 1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Samsun ilinde ikamet edenlerin doğum yerlerine bakıldığında Trabzon birinci sırada gelirken, aradan geçen 20 yıl içinde Trabzon'un yerini Ordu almış, Trabzon 2000 yılında 2. sıraya gerilemiştir.

Samsun'un İstanbul (9.161), Ankara (4.750) ve Almanya'dan (2.600) göç alması ise (memuriyet hariç tutulursa) buralara daha önce Samsun'dan giderek göç etmiş kişilerin emeklilik vb. durumlar sonucunda kendi topraklarına dönmesi ile ilgilidir. Çünkü Samsun'un özellikle şehir merkezi ve kıyı kuşağında yer alan ilçeleri ekonomik ve sosyal yönden gelişmiş oldukları gibi, eğitim, ulaşım, sağlık şartlarının ileri düzeyde olması ve uygun iklim, toprak, su kaynakları vb. çekicilikleri sayesinde özellikle emekli nüfusu geri çekme gücüne sahiptir (YILMAZ 1992).

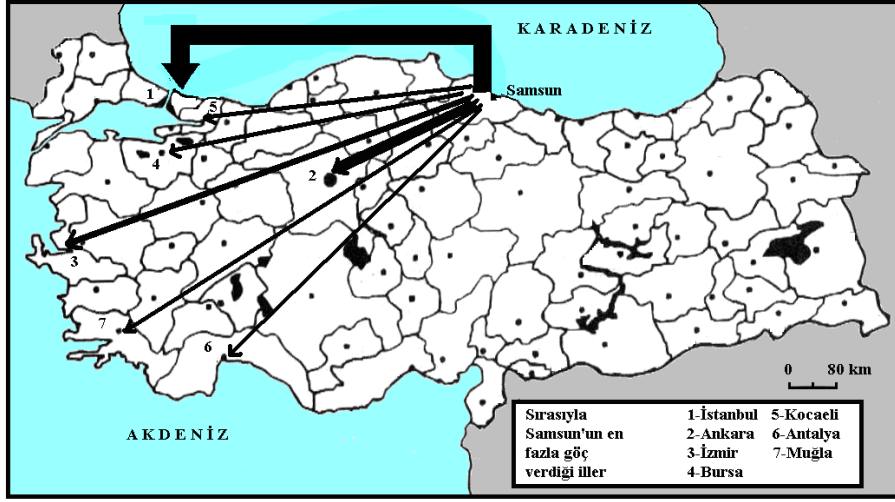
20.000'in üzerindeki öğrenci sayısı ile 19 Mayıs Üniversitesi, Sahra Sıhhiye gibi askeri kurumları ve hemen her il için geçerli olan memur ve aileleri Samsun ilinin Türkiye genelinde hemen her ilden nüfus barındırmasının diğer nedenleridir. Nitekim UZUNEMİNOĞLU'nun (1992:35) Samsun şehrinde uyguladığı bir anket çalışmasında "*Samsun'a gelenlerin niçin Samsun'u tercih ettikleri*" sorulmuş, alınan cevaplara göre; % 25,77'si akraba ve tanıdıkları burada yaşadıkları için, % 19,28'i memuriyetten dolayı, % 18,77'si ticarî merkez olduğu için, % 16,38'i belli bir sebebi olmadığını dile getirmiş, % 14,68'i memleketlerine yakın olduğu için, % 2,56'su şehrin sosyal ve kültürel imkânlarından yararlanmak için ve % 2,56'sı da iş bulma kolaylığından dolayı Samsun'u tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Gerek doğum yerlerine göre, gerekse daimi ikametgâhlarına göre olsun her iki şekilde de bu sonuçlara göre Samsun, özellikle 1980'li yıllara kadar komşuları ve kendisinden daha doğuda bulunan Karadeniz illerinden göç alırken başta İstanbul olmak üzere; Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli gibi gelişmiş endüstri merkezlerine göç vermiştir. Sonraki dönemlerde ise aldığı göç azalmış fakat verdiği göç artarak devam etmiştir.

2.4. Samsun'un göç verdiği iller

Dış göçler hariç, Samsun özellikle 1950'li yıllardan itibaren doğusundaki illerden göç almış, özellikle 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren de başta İstanbul olmak üzere batıdaki illere göç vermiştir (*Şekil 3*). Örneğin 1975-1980 yılları arasında Samsun 35.025 kişi göç alırken, 46.019 kişi de göç vermiştir. Gidenlerin yaklaşık yarısı (20.000 kişi) İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Sakarya'yı seçmiş, İstanbul 15.000 kişi ile en fazla tercih edilen il olmuştur. Aynı dönemde Samsun'dan gidenlerin en çok tercih ettikleri ve yerleştikleri ilk üç il sırasıyla İstanbul (% 327), Ankara (% 96) ve Bursa'dır (% 57) (TANDOĞAN 1990). 2000 yılı verilerine göre Samsun'un en fazla göç verdiği iller sırasıyla; İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Antalya ve Muğla'dır⁷.

⁷ 1980'li yıllara kadar Samsun'un göç verdiği iller arasında adı geçmeyen Antalya ve Muğla, özellikle 1980'lerden sonra artan turizm yatırımları ile çok sayıda inşaat işçisi ve hizmet sektörü elemanı istihdam eder hale gelmiştir. Bu gelişmelere paralel

Şekil 3. Samsun'un göç verdiği iller.

Bir fikir vermesi açısından şöyle bir karşılaştırma yapılabilir: DİE 1990 yılı sayım sonuçlarına göre **1990 sayımı sırasında İstanbul ilinde** bulunan fakat bu il dışında doğan nüfus içinde **Samsun doğumlu nüfus 127.564 kişiydi ve bu rakamla Samsun 11. sırada geliyordu**⁸. DİE'nin **2000 yılı sayım sonuçlarına göre İstanbul nüfusu içinde** başka ilde doğanların sayısına tekrar bakıldığında **Samsun'un 212.056 kişi ile 6. sıraya yükseldiği görülmektedir**⁹.

Rakamlara dikkat edilirse 10 yıllık dönemde sıralamada yer alan illerin İstanbul'daki nüfusları itibarıyla hepsinde % 10 - % 20 civarında bir artış olurken Samsun'a ait rakamlarda % 70'e yakın bir artış olmuş, 1990'da 127.000'den (11. sıradan) 2000'de 212.000'e (6. sıraya) çıkmıştır. **85.000 kişiyi bulan aradaki bu fark Samsun'dan İstanbul'a göçün boyutlarını ve son 10 yıldaki hızını tüm çıplaklığı ile ortaya koymaktadır.**

Türkiye son 20 yılda çok hızlı bir değişim yaşamıştır. Küreselleşmenin ülke düzeyindeki nüfuzu ile İstanbul tüm Türkiye'yi etkisi altına almış, her bakımdan *birincil* şehir haline gelmiştir. İstanbul ile birlikte Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli gibi iller de ikincil derecede çekim merkezleri

olarak Samsun'dan güneydeki bu illere çok sayıda kişi inşaat ve turizm sektöründe çalışmak üzere göç etmiş ve buralardaki sahil kasabalarına yerleşmişlerdir.

⁸ İlk 10 il sırasıyla; Sivas (317.081), Kastamonu (222.335), Kars (214.065), Giresun (210.528), Trabzon (175.616), Ordu (163.159), Malatya (141.134), Sinop (135.016), Tokat (134.941), Rize'dir (131.905).

⁹ İlk 5 il sırasıyla; Sivas (375.002), Kastamonu (263.803), Giresun (245.414), Ordu (244.254) ve Trabzon'dur (214.721).

olmuşlardır. Bunun doğal bir sonucu olarak sadece Samsun merkezden değil (Türkiye'nin diğer kasaba ve şehirlerinden olduğu gibi) Samsun'un ilçelerinden de her gün en az iki otobüs (Bafra ve Çarşamba'da bu sayı çok daha fazladır) adı geçen bu çekim merkezlerine doğru hareket halindedir. Bu seferlerinin yönü (gittiği şehir) ve (günlük kalkan otobüs) sayısı izlendiğinde Samsun ve ilçelerinin hangi şehirlerle ne yoğunlukta göç ilişkisi içinde bulunduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Hatta otobüs firmalarının İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da hangi semtlerde yazıhane açtıklarından yola çıkılarak (bu bilgiler büro, adres ve telefon numaraları olarak otobüs biletleri üzerinde yazılıdır), örneğin İstanbul'da Samsun ve ilçelerinden gidenlerin yoğun olarak yaşadıkları semtler kolaylıkla öğrenilebilir¹⁰. YILMAZ (2002) tarafından Bafra üzerine yapılan araştırmada, Bafra'daki otobüs firmalarının biletleri üzerindeki yazıhane adreslerinden Bafra'lıların İstanbul, Bursa, Ankara gibi şehirlerde hangi semtlerde yoğunluk gösterdikleri tespit edilmiştir. Aynı şekilde yine İstanbul gibi büyük şehirlerde hemşeri derneklerinin varlığı, sayıca çokluğuna ve hangi semtlerde dağıldıklarına bakılarak da yine göçlerin yönü ve nerelerde yoğunlaştıkları tespit edilebilir.

2.5. İller arası diğer göçler

İller arası göçler içinde Samsun iline ait bazı özel durumlar da söz konusudur. Samsun'dan Hatay'a olan göçler buna örnektir. *Altınkaya* ve *Derbent* barajlarının su tutmaya başlaması ile daha önceden hazırlanan bir program çerçevesinde bu barajların göl suları altında kalan köylerin nüfusları başka yerlere nakledilmiştir (**Foto 1**). Örneğin Bafra ve Vezirköprü ilçelerinde, 8'i tamamen, 20'si kısmen Altınkaya baraj gölü suları altında kalan 28 köyden 2.100 aile bu durumdan doğrudan etkilenmiştir.

Devlet DSİ vasıtası ile gerçekleştirdiği bu proje çerçevesinde halka çeşitli alternatifler sunmuştur. Bunlar; arazi göstermek yoluyla *tarımsal iskân*, şehirde konut verilerek *tarım dışı iskân*, kamulaştırma bedeli vererek *serbest iskân*. Vatandaşlar bunlar arasında bir seçim yapmışlardır.

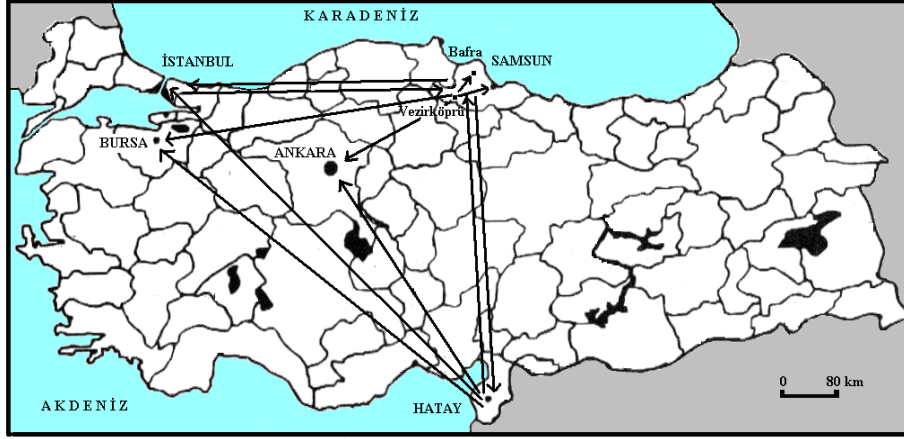
¹⁰ Göçlerin miktarı, yönü ve niteliği kadar, gittikleri yerlerde gösterdikleri dağılışı özellikleri de günümüz şehir coğrafyası çalışmalarında büyük önem taşımaktadır. Örneğin İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde Anadolu'nun çeşitli kentlerinden göç eden insanların özellikle hısımlık ve hemşerilik bağları yoluyla oluşturdukları mahalleler ve belli alanlarda toplanma eğilimleri dikkat çekicidir. Bu durum, şehrin sosyolojik yapısının çözülmesinde dikkate alınması gereken bir husus olduğu kadar, siyaset bilimi açısından da önemlidir. Çünkü artık İstanbul gibi büyük kentlerde seçimlerde ortaya çıkan adaylar bile buna göre belirlenmektedir. Nitekim Samsun şehrinde de hemen her seçim döneminde, siyasetçilerin partilerin aday listelerinin üst sıralarında yer alabilmek için “*arkamda şu kadar Kavaklı veya Çarşambalı, şu kadar Trabzonlu veya Gümüşhaneli oyu var*” şeklindeki söylemleri, hatta bu amaçla köken olarak farklı illerden gelmiş bulunan seçmen sayısının olabildiğince abartılması gibi hususlar hep bu yüzdendir.

Foto 1. Derbent Baraj gölü suları altında kalan Boğazköy'den bir görünüm.

Tarımsal iskânı tercih edenlere Hatay ili Reyhanlı ilçesinde (Amik ovası üzerinde bulunan) Vazvaze köyü Horlak mevkiinde yer gösterilmiş, 235 aile (toplam 1.119 nüfus) buraya yerleştirilmiştir. Tarım dışı iskân edilmek isteyenler ise Bursa Gemlik'e yönlendirilmiştir. Bunların dışında kalanlar ise (daha sonra Derbent Baraj gölü suları altında kalan köylerle birlikte) kamulaştırma bedeli karşılığı (vatandaşların kendi tercihleri doğrultusunda) serbest bırakılmışlardır. Bunlardan bir kısmı bağlı oldukları Vezirköprü ve Bafra ilçe merkezlerine yerleşmişlerdir. Mesela Kuruçay köyünden göç edenler Vezirköprü ilçe merkezinde Kuruçay mahallesini kurmuşlardır. Diğer bir kısmı da Samsun şehri, İstanbul ve Bursa başta olmak üzere çeşitli merkezlere dağılmışlardır. Bu dağılmada hısımlık ve hemşerilik bağları da büyük rol oynamış, kırdan ayrılan nüfus, adı geçen illere daha önce göç etmiş ve yerleşmiş akraba ve yakınlarının vasıtası ve onların etkisi ile yer seçimi yapmışlardır.

Bunlardan en ilginç olan kısmı hiç şüphesiz Hatay'a olan göçlerdir. Bafra ve Vezirköprü'nün baraj suları altında kalan köylerinden kendilerine Amik Ovası'ndan yer gösterildiği için Hatay'a giden vatandaşlar, özellikle iklim şartları nedeniyle buraya uyum sağlayamamışlar, fakat hak ettikleri toprakları da bırakmak istememişlerdir. Bunlardan bir kısmı aile fertlerinden bazılarını Hatay'daki yeni topraklarında bırakarak Ankara, Bursa ve İstanbul'a göç etmişler, hatta Bafra'ya dönenler olmuştur. Böylece bu merkezler arasında gidiş gelişler artmış, Hatay ile Bafra arasında doğrudan otobüs seferleri başlamıştır (*Şekil 4*).

Şekil 4. Bafra ve Vezirköprü’de bir kısım köylerin baraj suları altında kalması sonucu yeniden yerleştirme politikası sonucu ortaya çıkan iller arası göçler ve buna bağlı hareketlilik.

3. Dış göçler

Samsun ili, göç yolları üzerinde bulunmasından dolayı konumu gereği tarih boyunca sürekli göçlere sahne olmuştur. Yaklaşık 100 yıl kadar geriye gidildiğinde özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşlarından (93 Harbi’nden) sonra Kafkasya’dan ve Kırım’dan göç almış, Cumhuriyetin ilk yıllarında imzalanan *Mübadele Sözleşmesi* gereği de Balkanlardan hem göç almış hem göç vermiştir. 1960’lı yıllardan itibaren ise Türkiye’den Batı Avrupa ülkelerine doğru başlayan işgücü göçüne Samsun ilinden de büyük oranda katılım olmuştur. Günümüzde ise özellikle eski Sovyetler Birliği’ne bağlı cumhuriyetlere ve bu cumhuriyetlerden Samsun’a evlilik gibi kişisel sebeplerle, ya da işgücü göçü gibi ekonomik nedenlerle karşılıklı göçler devam etmektedir. Aşağıda bu göçler ana başlıklar altında özetlenmiştir.

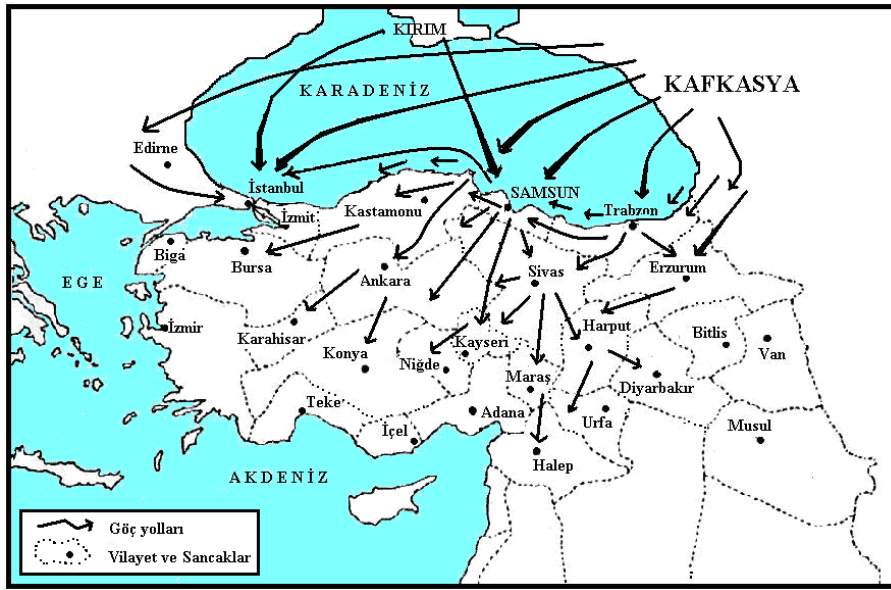
3.1. Yurtdışından Samsun’a göçler

Cumhuriyet Dönemi öncesi ve Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleşen göçler bugünkü Samsun ilinin nüfus kompozisyonunun ortaya çıkmasında son derece etkili olmuştur. Bu göçlerin esasını Kafkas ve Balkanlardan olan göçler oluşturur.

3.1.1. Kırım ve Kafkas muhacirleri

İlk kitlesel göç Kırım Savaşı sonrası 1859-1860 yıllarında başlamıştır. Bu dönemde yaklaşık 300.000 kişi göç etmek üzere Kırım’ı terk etmiştir. 1859’da Şeyh Şamil direnişinin kırılması bunda büyük rol oynamıştır. Ardından *Doksanüç Harbi*’nden Osmanlı’nın yenilgiyle çıkması nedeniyle Kırım’la beraber Karadeniz’in kuzeyi ve bütün Kafkasya’nın

Rusların kontrolüne girmesi sonucu ikinci kitlesel göç dalgası başlamış, yine bu göçlerle de 300.000'e yakın kişi Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Böylece bu bölgede yaşayan Türk, Çerkez, Gürcü, Abaza vd. tüm Müslümanlar çareyi hicret etmede ve Osmanlı devletine sığınmada bulmuşlardır (İPEK 2006:40). Tüm bu göçlerin bir kısmı gemilerle Balkanlardaki topraklara, diğer önemli bir bölümü de denizyolu ile Karadeniz kıyısındaki limanlara; **Samsun**, Trabzon, Sinop ve İnebolu'ya çıkartılmıştır. Bunların bir kısmı başta Samsun bölgesi olmak üzere Karadeniz Bölgesi'ne yerleştirilirken, bir kısmı da bu limanlar üzerinden diğer göçmen iskân sahalarına nakledilmişlerdir (*Şekil 5*).

Şekil 5. Kırım ve Kafkaslardan Anadolu'ya göç yolları ve iskân bölgeleri.

Bu göçe katılanlar henüz bir düzene kavuşmadan Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu'da bugünkü Erzurum, Kars, Artvin, Rize, Trabzon, Gümüşhane ve Giresun illeri Harşit çayına kadar olan kesim Rus işgaline maruz kalmıştır. Bu sefer hem buralardaki, hem de bir önceki göç dalgasında deniz ve karayolu ile gelip buralara yerleşmiş olan nüfus hep beraber batı yönde hareket ederek Samsun'a gelmiştir. Bunların bir kısmı Samsun'a yerleşmiş, bir kısmı Samsun üzerinden iç ve batı bölgelere yönlendirilmiş, bir kısmı da işgalin sona ermesi ile geriye dönmüşlerdir.

Bu dönemde Samsun gerek çevresinde iskâna elverişli yerlerin bulunması, gerekse karayoluyla Anadolu'nun iç kesimlerine olan bağlantıyı sağlaması nedeniyle özellikle Anadolu'da yerleşmek isteyenlerin başlıca uğrak noktası olmuştur. Kafkas göçmenleri, gemilere hiçbir şekilde eşya

kabul edilmediği için, sadece üzerlerindeki elbiseler ve ellerindeki silahlarıyla gelmişlerdir. Hergün 500'den fazla göçmen bu yıllarda Samsun'a geliyor ve şehir nüfusuna dâhil oluyordu. Bu göçler sonucunda 10.000 civarında nüfusa sahip olan Samsun şehrinin 1864 yılındaki nüfusu aynı yıl Samsun'da bulunan H.J.Lennep'e göre 45.000'i aşmıştı (İPEK 2006:44).

Şehre gelenler geçici olarak kendilerine tahsis edilen han ve medrese gibi kamuya açık yerlere yerleştirilmişler, göçmenlerin tamamı şehirde iskân edilemeyince çevredeki köy ve kasabalara yönlendirilmiştir. Kurupelit, Dereköy, Derbent, Kumcağız vd. köylerde göçmen kampları kurulmuştur. Bu dönem ayın zamanda Çarşamba ve Bafra ovalarının drenaj yokluğu nedeniyle sivrisinek ve sıtma yuvası olduğu tarihlerdir. Yer yokluğundan mecburen buralara yerleştirilen göçmenlerin bir kısmı bu zor şartlara dayanamamış, Nisan 1864-Ocak 1865 tarihleri arasında kalan 8 ay içinde resmi kayıtlara göre 13.558 kişi sıtma hastalığı nedeniyle buralarda hayatlarını kaybetmişlerdir (İPEK 2006:44).

3.1.2. Balkan mübadilleri

3.1.2.1. Mübadele Anlaşması

Türkiye ile Yunanistan arasında 30 Ocak 1923 tarihinde yapılan anlaşma gereği (İstanbul'daki Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler hariç tutularak) Türkiye'deki (ekseriyetini Rumların oluşturduğu) Ortodokslarla Yunanistan'daki Müslüman toplulukların zorunlu yer değiştirmesi kararına varıldı. *Mübadele* sonucu Yunanistan'dan Türkiye'ye göç eden 500.000'e yakın Türk'ün 25.000 kadarı Samsun'a gelmiş, bunların yaklaşık 3.500 kadarı Samsun şehrine, diğerleri ise başta Bafra olmak üzere, diğer ilçe merkezleri ve köylere yerleştirilmiştir.

3.1.2.2. Mübadele Anlaşması öncesi Samsun'un nüfus durumu

18. Yüzyıl'a kadar küçük bir sahil kasabası özelliğinde olan Samsun, 19. Yüzyıl'dan itibaren tütün tarımı ve ticareti ile birlikte canlanmış, liman faaliyetlerinin hız kazanmasıyla da birçok alanda gelişme göstermeye başlamıştı. Kırım ve Kafkaslardan gelen göçmenlerin etkisi, Avrupa bandıralı buharlı gemilerin Karadeniz limanlarını ziyarete başlamaları gibi gelişmelere paralel olarak Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde faaliyet gösteren Rum ve Ermeni tüccarlar da Samsun'a yerleşmeye başlamışlardır. Anadolu'nun iç kesimlerinde devlet otoritesinin zayıflamasına paralel olarak ortaya çıkan güvenlik sorunu, bu tüccarların Samsun'da başlıca işveren konumuna gelmeleri ve kendi dindaşlarını kayırmaları, dış ülkelerin politik oyunları gibi birçok sebep sonucunda iç bölgelerdeki gayrimüslimlerden binlercesi Karadeniz kıyısı kentlerde, bu arada Samsun'da toplanmaya başlamıştır. V. Cuinet'in *La Turquie d'Asie* adlı kitabında belirttiğine göre 1890-1891 yıllarında Canik Sancağı nüfusu 294.477 kişidir. Bu nüfusun

62.000'i Rum, 17.000 kadarı Ermeni, geriye kalan 215.477 kişi de Müslüman ve Türk'tür. Bu nüfus içinde Samsun merkez kazası nüfusu da (1860'larda 3.000 iken) 1890'larda 16.000'i bulmuştur. Bunun 5.000'i Türk, 6.000'i Ortodoks Rum, 3.000'i Ermeni ve 2.000'i de diğer milletlerdendir (ANONİM). KARPAT'ın (2003:222-226) verdiği bilgilere göre 1914 tarihinde Canik idarî bölgesinin toplam nüfusu 393.292'dir. Bunların 265.950'si Müslüman, 98.739'u Rum, 27.058'i (Gregoryen) Ermeni ve 1.545'i ise Ermeni Protestan, Ermeni Katolik ve Yahudi'ydi. Yine aynı yılda, Samsun merkez kazada 44.992 Müslüman nüfusa karşı 54.709 Rum nüfus barınıyordu. Bafra kazasında 48.944 Müslüman'a karşılık 30.838 Rum nüfus vardı. 1922 yılına gelindiğinde ise Canik'te 180.000 Müslüman'a karşı 50-55.000 Hristiyan vardı (İPEK 2000:6). Sonuç olarak bakıldığında Mübadelenin başladığı yıllara gelindiğinde, Canik Sancağı genelinde Müslüman nüfus fazla iken merkezde (Samsun şehrinde) ise gayrimüslim nüfus daha fazlaydı. Kentteki Müslümanların önemli bir kısmı da bunların kiracısı durumundaydı. Bu durum iç bölgelerden gelen gayrimüslim nüfusun Samsun kent merkezinde yoğunlaşması sonucu ortaya çıkmıştı.

3.1.2.3. Mübadele ile gidenler

Anadolu'nun işgal altında olmasından faydalanan Rumlar Samsun'da Müslümanlara karşı her türlü eziyeti yapmaktan geri kalmamışlar, işi çeteler kurarak katliam yapacak boyutlara taşımışlardır. Millî Mücadele sonrasında da bu yaptıkları kötülöklere karşı Samsun'da barınamayacakların anlamışlar, Samsun gibi liman kentlerine yığılarak buralardan göç etmeye başlamışlardır. Mübadele Anlaşması ile bu göç hızlanmış ve kitlesel boyut kazanmıştır. Bu göçler sırasında Samsun ve çevresindeki Sinop, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Çorum, Tokat, Sivas, Şebinkarahisar ve Yozgat'tan toplam 51.784 Rum mübadeleye tabi tutulmuş, bunların 22.668'i Samsun'dan gitmiştir (İPEK 2000:7-8). Türkiye'den ayrılan bu göçmenlerin büyük kısmı önce Yunanistan'a, sonra da oradan ABD, Kanada, Avustralya gibi ölkelere dağılmış ve oralara yerleşerek bugünkü Rum ve Ermeni diasporalarını oluşturmuşlardır. Anadolu'da kendi yaptıkları zulüm ve hıyaneti unutmuşlar, buna karşılık Müslüman Türk nüfusa karşı içlerindeki kin ve nefreti hep canlı tutmuşlar, bunları nesilden nesile aktararak tüm dünyada Türk düşmanlığının başta gelen savunucuları olmuşlardır.

3.1.2.4. Mübadele ile gelenler

Türk-Yunan Mübadele Anlaşması sonucu, giden Rumların yerine 1924 yılında özellikle Kavala ve Drama bölgelerinden 3.908 kişi Samsun iskelesine çıktı. Gelenlerin bir kısmı il merkezine (Samsun şehrine) bir kısmı da Bafra, Alaçam, Çarşamba ve Terme ilçe merkezleri ve köylerine dağıtıldı. Mübadiller geldiklerinde bunlara gösterilen yerlerin büyük kısmında daha

önce gelen Şark Mültecileri, Kafkas, Kırım ve Arnavut göçmenler yerleştirilmişti.

Mübadiller Samsun'a deniz yoluyla gelmişler, fakat Samsun'da birçok sorunla karşılaşmışlardı. Karadeniz yöresindeki birçok yerleşim yeri adeta yerle bir olmuş, insanlar yoksulluk sınırının altına yaşar duruma düşmüşlerdi. Samsun ve çevresindeki Rumlardan kalan birçok mahalle ve köy ya oturulamaz durumdaydı ya da tamiri için büyük harcamalara gereksinim vardı.

Gerek bu nedenle, gerekse giden Rumların bir kısmının kendi evlerini tahrip ettikten sonra göçe katılmaları sonucu gelen göçmenler büyük sıkıntı yaşadılar. Örneğin bataklık alanlara komşu sahalara yerleştirilenler arasında sıtma vb. salgın hastalıklar sonucu yüzlerce kişi öldü.

Ekim 1924'te sadece Bafra kazasında 7.797 göçmen bulunuyordu ve bunların 6.279'u mübadildi (İPEK 2000:83-88). 1927'de (Alaçam dâhil) Bafra kazasının nüfusu 56.414 olup, bunun 6.463'ü (% 11.4'ü) mübadildi. Genel olarak bakıldığında ise 1927'de Canik Vilayeti'nde Merkez, Bafra, Çarşamba ve Terme kazalarının toplam nüfusu 200.506 olup, bunun 22.000'i göçmendi ve göçmenler toplam il nüfusunun oran olarak % 11'ini oluşturunuyordu (İPEK 2000:161-162).

3.1.2.5. Mübadelenin sonuçları

Mübadele ve diğer göçlerle giden gayrimüslimlerin çoğunluğu bankacı, tüccar, esnaf, zanaatkâr, imalatçı gibi şehirsellerde çalışanlardı. Bu kentsel nüfus ile yerlerine gelen kırsal nüfusun yer değiştirmesi sonucu yöredeki Samsun, Bafra gibi kent merkezleri gerçek anlamda bir çöküş yaşamışlar, bu şehirler kendilerini onlarca yıl toparlayamamıştır. Gidenler gittikleri yerlere, tütün tarımını da götürmüşler, bu kişilerin Yunanistan'ın Drama ve Kavala bölgelerinde yetiştirdikleri tütünler nedeniyle Yunanistan uluslararası tütün pazarında Türkiye'nin ve bu tütünü en iyi yetiştiren yer olan Samsun'un en büyük rakibi olmuştur.

Gayrimüslim nüfusun Samsun'dan ayrılması ile çöküş yaşayan köy ve kasabalar mübadele ile gelen göçmenler vasıtasıyla eski canlılığına kavuşmuştur. Tütün yetiştiriciliği konusunda uzmanlaşmış olan mübadillerin beraberlerinde bilgi, beceri ve yeni teknikleri de getirmeleri ve bunları Samsun'da denemeleri sonucu bölgede ekonomik yapı hızla düzelmeye başlamıştır. İklim değişikliği ve yaşam şartlarının zorluğu nedeniyle mübadillerin hayatları ilk yıllar sıkıntılı geçse de zamanla çevreye uyum sağlamışlar, çalışkanlıkları ve gayretleri ile Samsun'un demografik, kültürel ve ekonomik yapısının önemli bir parçası olmuşlardır. Günümüzde Samsun kıyı kuşağında düğün, sünnet, asker uğurlama gibi törenlerde çalınan söylenen Rumeli türkülleri ve oyunları, şive farklılıkları ve yemek çeşitliliği mübadil kültürünün bir yansımasıdır. Kutlukent beldesi yoğun mübadil

nüfusu ile dikkat çekmekte, beldede her yıl bu göçü anmak için çeşitli etkinlikler düzenlemektedir.

3.1.3. (Yurtdışından Samsun'a) Diğer göçler

Dışarıdan Samsun'a göç Kırım, Kafkaslar, Yunanistan ve Balkanlardan (eski Yugoslavya, Arnavutluk ve Bulgaristan'dan) muhaceret ve mübadele ile gelenlerle sınırlı kalmamıştır. Sonraki yıllarda da Samsun'a göç azda olsa devam etmiştir. En son 1988 yılında Bulgaristan üzerinden bir göç dalgası daha gelmiş, Bulgaristan yönetiminin uyguladığı zulümden kaçan Evlad-ı Fatihani Samsun halkı elbirliği ile rahat ettirmeye çalışmıştır. Sonra bunların bir kısmı geri dönmüş, bir kısmı ise Samsun'a yerleşmiştir.

Günümüzde ise Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan cumhuriyetlerden (özellikle Azerbaycan ve Gürcistan'dan) Türklerle evlilik yaparak ya da çeşitli işlerde çalışmak üzere gelip yerleşen kişiler vardır.

3.2. Samsun'dan yurtdışına göçler

3.2.1. Mübadele ile gidenler

Yukarıda *Mübadiller* başlığı altında açıklamıştır.

3.2.2. ABD, Kanada ve Avustralya'ya göçler

Sayısı belli olamamakla birlikte, ABD, Kanada, Avustralya gibi resmî yollardan göçmen kabul eden ülkelere tüm dünya ve Türkiye'den olduğu gibi, Samsun'dan da gidip yerleşenler vardır. Bunların bir kısmı bu ülkelerin uyguladığı göçmen politikalarından yararlanırken, bir kısmı da yetişmiş insan gücü (beyin göçü) olarak bu ülkelere gidip yerleşmiştir.

3.2.3. Yurtdışına işgücü göçü

3.2.3.1. Batı Avrupa ülkelerine işgücü göçü

1960'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'den batı Avrupa'nın sanayileşmiş ülkelerine doğru başlayan işgücü göçüne Samsun ilinden de binlerce kişi katılmıştır. Başlangıçta geçici olduğu düşünülen ve çoğunluğunu bekâr erkeklerin oluşturduğu göç dalgası, daha sonra 1970'li yıllarda ailelerin de katılması ile kitlesel boyutlara ulaşmış, (Türkiye'deki şartların bir türlü düzelmemesi nedeniyle hep ertelenen geri dönüş unutulmuş ve) bu göç zamanla kalıcı hale gelmiştir (YILMAZ 1992).

Batı Avrupa ülkelerine göç *İş ve İşçi Bulma Kurumu* aracılığı ile olduğundan, bu kurumun şubelerinin de ilk zamanlar başta İstanbul olmak üzere büyük kentlerde bulunması nedeniyle Samsun'dan bu göçe ne kadar kişinin katıldığı bilinmemektedir. Çünkü göçe katılan kişiler Samsun'lu olsalar bile çıkış yeri genellikle İstanbul olmuştur. Fakat yurtdışındaki vatandaşlarımızın Samsun'da köy ve şehirlerdeki etkileri ve yazdan yaza

gelişlerindeki yoğunluk dikkate alındığında bu sayının oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örneğin 19 Mayıs ilçe merkezi ve burayı oluşturan binalar Batı Avrupa ülkelerinde çalışan işçilerimizin eseridir. DİE 2000 sayım sonuçlarında Samsun'daki (1.756'sı erkek, 1.040'ı kadın olmak üzere) 2.796 kişinin Almanya doğumlu olması bu konuda kabaca bir fikir vermektedir.

Samsun'dan Batı Avrupa ülkelerine göç, zamanla bu ülkelerin katı sınırlamalar koyması nedeniyle en alt düzeye inmiş, fakat tamamıyla sona ermemiştir. Avrupa'daki ikinci ve üçüncü kuşak genç Türk kızı ve erkeklerinin Türkiye'den evlenmeleri yoluyla az da olsa bu ülkelere göç devam etmektedir.

1990 yılından itibaren Samsun'dan eski Sovyet cumhuriyetlerine doğru işgücü göçü ile başlayan başka bir göç daha yaşanmaktadır. Katılanların sayısı tam olarak tespit edilemeyen ancak gözlemlerimize göre varlığı kesin olan bu göç içinde, iki grup dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi (vaktiyle Kafkasya'dan Anadolu'ya göç eden ve Samsun'a yerleşen Çeçen, Gürcü vb. kökenli vatandaşlarımızdan bazılarının etnik nedenlere dayalı bir geri gidişi söz konusudur. İkinci grup ise, yine bu ülkelerde ortaya çıkan yeni iş ve istihdam olanaklarından yararlanmak için buralarda iş kurmak üzere giden ve o ülkelere yerleşenlerdir.

3.2.3.2. Ortadoğu, Rusya ve Türk Cumhuriyetleri'ne işgücü göçü

1980'li yılların başlarından itibaren Batı Avrupa ülkelerine girişte vize istenmesi bu ülkelere gidişi engellerken, 1980-1990 yılları arasında Ortadoğu (S.Arabistan, Irak, İsrail vd.) ve Kuzey Afrika (Libya vd.) ülkelerine inşaatlarda çalışmak üzere işgücü göçü (bekar ve inşaat şirketlerinin işi gerçekleştirme sürelerine bağlı olarak) devam etmiştir. Nihayet 1990 yılından sonra ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla onun yerine ortaya çıkan (Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan vd.) yeni devletlere doğru Samsun'dan başka bir işgücü göçü başlamıştır. Ortadoğu'daki istikrarsızlık nedeniyle buradaki ülkelere olan işgücü göçü azalırken Eski Sovyet Cumhuriyetlerine göç devam etmektedir.

4. Samsun ilinde görülen diğer göçler

4.1. Mevsimlik (geçici, dönemlik) göçler

Bu tür göçlerde herhangi bir sebeple gidilen yerde bir süre kalındıktan sonra geri dönülmesi söz konusudur. Fakat geçici göçler (uygun ortam bulduğunda) bir süre sonra daimî hale dönüşebilir. Diğer bir anlatımla geçici göçler daimî göçün ilk aşamasını oluşturabilir, geçici olarak başlayan göç daimî göçle sonuçlanabilir. Ör. Batı Avrupa ülkelerine işgücü göçü de “geçici göç” olarak başlamış, hatta Almanlar gelenlere “*misafir işçi*” adını vermişler, fakat bu göç zamanla kalıcı hale gelmiştir.

Mevsimlik göçler açısından Samsun ilinde belirgin bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bunlardan turizm (yazlıkçıların) göçü, yayla göçü gibi bazı geçici göç çeşitlerine Türkiye'nin hemen her yerinde rastlansa da, çoban göçü, çiftçilerin makineleri ile birlikte göçü gibi bizim tespit edebildiğimiz bir kısım geçici göçler ise Samsun'a özgüdür. Samsun genelinde görülen mevsimlik (geçici) göçlerin başlıcaları ana hatları ile aşağıda özetlenmiştir:

4.1.1. Yaylacılık

Samsun ili genelinde, Doğu Karadeniz dağları üzerinde görülen yaylacılık faaliyeti kadar olmasa da, yerel ölçekte bazı yayla sahaları vardır. Vezirköprü'de Kunduz (**Foto 2**), Bafra'da Bengü ve Nebyan, Lâdik'te Akdağ, Samsun Merkez ilçede Kocadağ'ın yüksek kesimleri haziran-eylül ayları arasında, özellikle yaz mevsiminde, çevrelerindeki bazı köyler için mera olarak kullanılmakta, buralarda çeşitli tarzda inşa edilmiş yayla evlerine rastlanılmaktadır.

Foto 2. Kunduz ormanları içinde geçici yayla meskenleri (Vezirköprü).

4.1.2. Turizm (yazlıkçı) göçü

Samsun'dan Türkiye'nin başlıca sayfiye yerleşmelerinin bulunduğu Ege ve Akdeniz bölgelerinin sahil kesimlerinde yer alan il ve ilçelere doğru mevsimlik bir turizm göçü yaşanmaktadır. Özellikle Didim Samsunluların yoğun olarak tercih ettikleri yerlerin başında gelmektedir. Samsun il sınırları içinde de aynı karakterde benzer bir göç yaşanmaktadır. Oldukça kısa mesafeli olan bu yazlık sayfiye göçünde özellikle Samsun şehrinin batısında Kurupelit'ten Yörükler beldesine kadar olan kesim (özellikle Altınkum, Çatalçam, Taflan, Dereköy ve 19 Mayıs) başlıca tercih alanıdır (**Foto 3**). İkinci derecede önemli yerler ise Yakakent-Çamgözü arası ile Samsun şehrinin doğusunda bulunan Costal mevkiileridir. Samsun'da bulunan sayfiye yerleşmeleri sadece Samsun şehrinde oturanlar için değil, daha önce Samsun'dan büyük kentlere veya yurt dışına giden Samsunlulara da hizmet vermektedir.

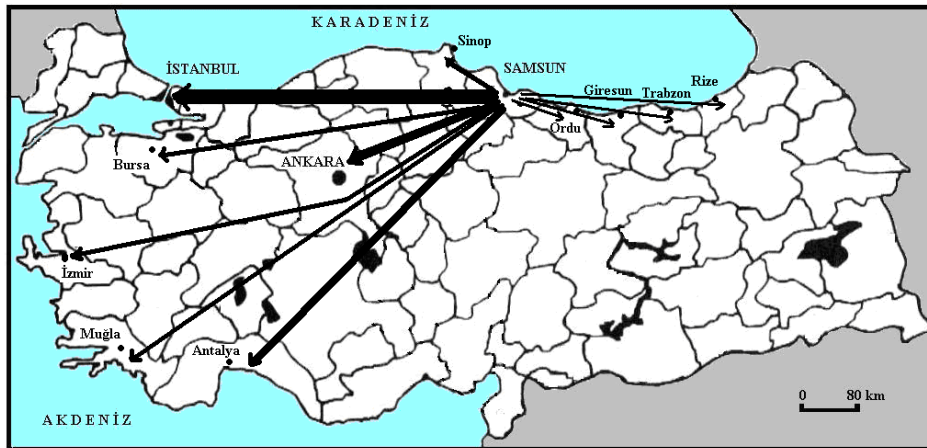

Foto 3. 19 Mayıs sahilleri boyunca uzanan yazlık sayfiye evleri ve mevsimlik olarak kullanılan kamping alanları.

4.1.3. Mevsimlik işgücü göçü

Samsun’da yoğun olarak görülen bir başka geçici hareket de mevsimlik işgücü göçleridir. Kırsal kesimde sürdürülen ekonomik faaliyetlerden elde edilen gelirin yetersiz olması durumunda TÜMERTEKİN’in (1973) “*ek gelir ihtiyacı*” olarak tanımladığı durum nedeniyle hemen her ailede genç, erkek ve gurbete gitmeye engel durumu olmayan kişiler mevsimlik işgücü göçüne katılmaktadır.

Samsun mevsimlik işgücü hareketleri açısından kendine has bazı özellikler gösterir. Örneğin gelişmiş illere ve turistik bölgelere inşaat işçisi gönderirken, doğusunda kalan illere (daha önce bu illerden gelerek Samsun’a yerleşen kişilerin geldikleri illerde sahibi oldukları fındık ve çay bahçelerine yazın hasat zamanı gitmeleri sonucu) tarım işçisi göçü vermektedir (**Şekil 6**). Bu arada kendisi de dışarıdan (başka illerden) ayrıca tarım işçisi göçü almaktadır. Aşağıda bu özellikler ayrı ayrı açıklanmıştır.

Şekil 6. Samsun’dan başka illere mevsimlik göçler.

4.1.3.1. İnşaat işçisi göçü

İstihdam imkânlarının yetersizliğine bağlı olarak Samsun genelinde görülen işsizlik bu ilden başka yerlere mevsimlik olarak ve özellikle inşaatlarda çalışmak üzere inşaat işçisi göçüne sebep olmaktadır. YILMAZ (2001) tarafından Samsun merkez ilçeye bağlı dört köy (Avdan, Kaleboğazı, Çelikalın ve Alibeyli) üzerine yapılan bir araştırmadan elde edilen sonuçlara göre Samsun'dan başka illere giden mevsimlik inşaat işçileri ile ilgili olarak şu hususlar tespit edilmiştir;

-Köylerin esas geçim kaynağı tarımdır. Fakat köylerin bulunduğu alanın dağlık ve engebeli olması nedeniyle tarımsal ürün yetiştirecek yeterli arazi yoktur. Eğimli arazinin bir kısmına fındık dikilmiş, fakat fındıktan elde edilen gelir yetersizdir. Geçinmek için ek gelire ihtiyaç var, fakat köylerde bu geliri sağlayacak iş imkânları yoktur. Bu durumda mevsimlik (geçici) olarak gurbete çıkmak tek çare olarak görülmektedir.

-Göçe katılanlar ilk olarak arkadaş ve eş dost yardımı ile köylerinden çıkmaktadırlar. Uzmanlaştıkça (birkaç yıl gidiş geliş yaptıktan sonra) başkalarına da aracılık etmeye başlamaktadırlar. Özellikle inşaat işi için gidenler, işveren veya taşeron firmanın isteğine veya istediği kişi sayısına göre, birbirleri ile haberleşip grup olarak yola çıkmaktadırlar.

-Göçe katılanların çoğunluğu ya topraksız ya da çok az toprağı olanlardır. Anketlerde bunların yarısı meslek olarak kendilerini çiftçi, diğer yarısı da inşaat işçisi olarak tanımlamışlardır. İnşaat işçilerinin bir kısmı kendilerini uzmanlaşmış kabul ederek mesleklerini fayansçı, kalıp ustası vb. şekilde tanımlamıştır. Fakat genel olarak bakıldığında % 71,4'ü vasıfsızdır.

-Göçe katılma nedenleri sorulduğunda; % 70'i geçinebilmek için cevabını vermiştir. % 10'u evlenebilmek, % 8'i eve katkıda bulunmak, % 2'si de kendi evinin ya da işinin sahibi olmak istediğini belirtmiştir.

-İşlerin zorluğu ve barınma güçlüğü nedeniyle "genç" ve "erkek" nüfus göçe katılmaktadır. 17-18 göçe başlama yaşı, 20-21 yaş askerlik çağıdır. Askerlik dönüşü göç tekrar başladığı için 22 göçe katılanların en fazla olduğu yaş. Oran olarak işgücü göçüne katılanların büyük çoğunluğu 22-28 yaşlar arasındaki kişiler, bunların da % 65'i evli, % 35'i bekâr. Hepsi okuryazar olup, % 75'i ilkokul, % 9'u ortaokul, % 15'i lise ve dengi okul mezunudur.

-Çalışma süreleri yıl içinde 2-8 ay arasında değişiyor. Çoğunlukla 5-6 ay. Mevsim olarak da ilkbahar başı ile sonbahar sonu arası. Kışı genellikle köylerinde geçiriyorlar.

-Çalışma şartları ağır ve çoğu da sigortasız işlerde çalışıyor. En fazla çalıştıkları sektör inşaat işçiliği. Taşımacılık, boyacılık gibi işler yapanlar da var. İnşaatlarda çalışanlar 5-6 kişilik gruplar halinde inşaat odalarında kalıyorlar. Yeterli beslenemediklerini de ifade ediyorlar. Fakat % 84,5'i inşaatlarda çalışmayı diğer işlerde çalışmaya tercih ediyor. Çünkü gelir daha

fazla ve inşaatlarda yatıp kalktıkları için ayrıca barınma masrafları olmuyor, böylece daha fazla para biriktirebildiklerini düşünüyorlar.

-En çok gidilen yer İstanbul (% 35,3), sonra sırasıyla Antalya, Ankara, Muğla, Bursa, Sinop. Adı geçen bu illere gidiş sebepleri inşaat işçiliği. Özellikle yaz mevsiminde fındık ve çay işinde çalışmak üzere Giresun ve Rize'ye gidenler de var. Fakat bunların sayısı az ve önemsiz.

-Birkaç yıl gidip geldikten sonra % 48,2'si fırsat bulduklarında gittikleri yerlerde daimi kalmayı (kalıcı göçü) düşünüyorlar. (% 51,8'i ise daimi göç etmeyi düşünmüyor). Daimi göçü düşünenler evlilerde % 40 oranındayken, bekârlarda bu rakam % 60'a kadar çıkıyor. Göç etmeyi düşünenlerin % 78,2'si 21-30 yaş arasındaki kişiler. Bunların da % 50'si göç için İstanbul diyor. İlginç olan bunlar içinde (köyleri Samsun Merkez ilçeye bağlı olmasına rağmen) Samsun şehrine göç etmeyi düşünen yok. Tamamı bölge dışına gitmek istiyor. Daimî olarak göç etmeyi düşünenlerin % 32,7'si kazandığı parayla kendi işini kurmak, diğerleri ise özel sektör veya kamuda bir iş bulup ücretli olarak çalışma düşüncesine sahipler.

4.1.3.2. Tarım işçisi göçü (özellikle fındık göçü)

Samsun bu anlamda hem göç veren, hem de göç alan bir il durumundadır. Samsun'un en fazla göç aldığı Ordu, Giresun ve Trabzon illerinden gelenlerin bir kısmı fındık hasadı zamanında (ağustosun ilk haftasından eylülün ikinci haftasına kadar) köy ve kasabalarına giderek hem sahibi oldukları tarlalarda fındıklarını toplamakta, hem de yıllık izin veya tatillerini bu şekilde geçirmektedirler. Bu arada ailede çalışacak nüfusu az ve bu yüzden işçiye ihtiyaç duyan kişiler de fındık toplamaya giderken yanlarında tanıdığı ve güvendiği kişileri işçi olarak götürmektedirler. *Fındık göçü* sadece Samsun'dan Doğu Karadeniz'e değil Samsun içinde Samsun şehrinden Çarşamba ve Terme'deki fındık sahalarına doğru da olmaktadır. Samsun'da ikamet eden özellikle Rize kökenli vatandaşlarımız da aynı şekilde yazın çay toplamak üzere mevsimlik olarak memleketlerine gitmektedirler. Ücretli işte çalışanlar veya kendi işi olup da işini uzun süre bırakamayacak olan kişiler yıllık tatillerinin bir kısmını bu şekilde geçirirken, bunların aileleri (anne-baba, eş ve çocukları) yaz ayları boyunca, özellikle okulların tatil süresince gittikleri memleketlerinde kalmaktadırlar.

Samsun ili fındık hasadına bağlı olarak aynı zamanda başka illerden mevsimlik göç de almaktadır. 2000 yılında Çarşamba ilçesinde yaptığımız bir araştırmada Şanlıurfa'nın Viranşehir ilçesi ve bu ilçenin köylerinden fındık toplama işinde çalışmak üzere yöreye gelen tarım işçileri tespit edilmiştir. Esas olarak *kırdan-kıra geçici tarım işçisi göçü* başlığı altında ele alabileceğimiz bu göçlerde işçiler kış mevsimi hariç aileleriyle birlikte sürekli hareket halinde olduklarını belirtmişlerdir. Şanlıurfa'dan önce Ordu'ya oradan Çarşamba'ya geldiklerini belirten işçiler, Çarşamba'dan pamuk toplamak için İzmir ve Aydın'a geçeceklerini, buradaki işlerin de

bitmesi ile kış mevsimi başlarında Urfa'ya döneceklerini ifade etmişlerdir. Gerek fındık işinde gerekse (diğer bölgelerde çalıştıkları) pamuk toplama işinde çocuk işgücünden de yararlanıldığı için hemen tüm aile fertleri bu göçe katılmaktadır. Kuru gıda ve ekmeklik buğday unu türünden temel yiyeceklerini yanlarında getiren aileler, bazen kamyonlara doluşup en ucuz ulaşım imkânlarından yararlanarak yer değiştirmekte, gittikleri yerlerde de çadır vb. geçici barınaklarda yatıp kalmaktadırlar. Araştırmamız sırasında görüşme imkânı bulduğumuz tarım işçilerinden bir kısmı memleketlerinde bir miktar toprakları olduğunu, bu işi ek gelir ihtiyacı nedeniyle yaptıklarını belirtirken, diğer bir kısmı da topraksız olduklarını ve bütün geçimlerini mevsimlik işgücü göçü yoluyla sağladıklarını ve bu durumun kendilerinin hayat tarzı olduğunu belirtmişlerdir.

4.1.4. Eğitim göçü

Samsun ve ilçelerinde yaşanan diğer bir mevsimlik göç de eğitimle ilgilidir. 1960'lı yıllardan beri Bafra Ovası'nda yaşanan bu göç şekli¹¹ günümüzde öğrenci azlığı nedeniyle bazı köy okullarının kapatılıp merkezî yerlerdeki okullara “*taşınmalı sistem*”le nakledilmeye başlanması sonucu nerdeyse tüm ilçelerde görülmektedir. Küçük çocuklarının sabah akşam, yağmur çamur uzun yollar kat ederek her gün okula gidiş gelişlerine dayanamayan birçok aile, yaz aylarını köyünde bağ bahçe işlerinde geçirirken, kış ilçe merkezlerinde kiraladıkları (veya satın aldıkları) evlerde okula giden çocuklarının başında geçirmektedirler. Bu şekilde olan göçlerin bir kısmı zamanla daimî hale gelmektedir.

Samsun'da eğitimle ilgili bir diğer geçici göç de üniversitenin varlığına bağlı olarak Samsun'a gelen öğrencilerin burada ev tutmaları, bunların ailelerinin bir kısmının da okul dönemlerinde (özellikle kış aylarında) çocuklarının yanlarına gelip, sonra tatille birlikte memleketlerine geri dönmeleri şeklinde cereyan eden harekettir. Bu göçün tersi ise, başka illerde okuyan çocuklarının yanlarına, yine aynı şekilde mevsimlik olarak giden Samsun'lu ailelerdir.

4.2. Beyin göçü

Samsun, 19 Mayıs Üniversitesi'nin varlığı yanında, özel ve kamuya ait çok sayıda eğitim öğretim kurumuna da sahiptir. Özellikle Samsun şehrinde 20'nin üzerinde dersane ortaöğretim kurumlarında okuyan ya da mezun olan öğrencilere üniversiteyi kazandırmak için yoğun bir gayret

¹¹ Geçmişte Bafra köylerinde bazı aileler okula gidecek çocukları için ilçe merkezinde ev kiralar (veya satın alır), aile büyüklerinden birini bunların başına koyarak çocuklarını bu şekilde okuturdu. Köy şartlarına göre çok daha iyi eğitim alan öğrenciler daha başarılı olur, bu durum köylerdeki diğer aileler için de çocuklarını ilçe merkezinde okutmak için bir teşvik olurdu (YILMAZ 2002'den).

içindedir. Bafra ve diğer kalabalık ilçelerde de benzer durum söz konusudur. Bu çabalar sonucunda her yıl Samsun'dan yüzlerce öğrenci büyük kentlerdeki kaliteli üniversiteleri kazanarak ilden ayrılmaktadır. Fakat ne yazık ki Samsun'da yeterli istihdam alanı olmadığından bu öğrencilerin büyük kısmı tekrar Samsun'a dönmekte, Ankara, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük kentlere yerleşmekte, ya da yurt dışına gitmektedirler. Çocukları böylesine başarılı olan, özellikle tek veya iki çocuk sahibi kültür ve bilgi düzeyi yüksek bazı aileler de çocuklarının yanlarında olmak için onların çalıştığı kentlere göç etmeyi tercih etmektedirler. Böylece Samsun hem çok ihtiyacı olan yetişmiş insanlarını *beyin göçü* yoluyla kaybetmekte, hem de entelektüel nüfusunu Samsun'da tutamarak ayrı bir kayıp yaşamaktadır.

4.3. Girişimci (müteşebbis) göçü

Samsun'un yaşadığı bir başka göç de *müteşebbis (girişimci) göçü*dür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde özellikle tütün ticareti ve liman hizmetlerine bağlı olarak, yabancıların da bu bölgeye özel ilgi göstermeleri sonucu Samsun iktisadî anlamda çevresindeki diğer illere göre oldukça iyi durumda olup, çok sayıda Türk ve Gayrimüslim tüccar ve müteşebbise sahipti. Kurtuluş Savaşı yılları ve sonrasında ticaret ve imalat sektörünün önemli bir kısmını ellerinde tutan gayrimüslimlerin Samsun'u terk etmesi ile iktisadî hayat büyük darbe almıştır. Cumhuriyet Dönemi boyunca kendini toparlayan Samsun 1970'li yıllara gelindiğinde, çevresindeki illeri geride bırakarak sosyo-ekonomik açıdan bölgenin en önemli ili olmuştur. O dönemde bunun en açık göstergelerinden biri de (İzmir'den sonra) Türkiye'de ikinci sırada gelen ve ilin ekonomik gelişmişlik düzeyini yansıtan *Samsun Fuarı*'dır.

Sonraki yıllarda siyasî otoriteler geçmişten kalan yanlış bilgi birikimi nedeniyle (imaj yanlışlığı yüzünden) Samsun'u hep gelişmiş bir il gibi kabul ederek ihmal etmişler, hatta bazen teşvik dışı bile bırakmışlardır. Ayrıca yine Merkezî İdare Samsun'un 1980'lere kadar bölgesel çekim merkezi olduğu (ve bugün çok şikâyet edilen İstanbul'daki yığılmanın, o zamanlar Doğu Karadeniz'den İstanbul'a olan göçlerin önünü kesen ilk kademe il olduğu) özelliğinin farkına bile varamamıştır. Bunlara ilave olarak, Samsun'un bir türlü kendi potasında eritemediği nüfusunun da birlik beraberlik göstererek hükümetler üzerinde baskı kuramaması sonucu Samsun kendini toparlayamamış, göç alır durumdan 1980'li yılların başlarından itibaren göç verir duruma gelmiştir.

1970'li yıllara kadar Gaziantep, Konya ve Kayseri gibi illerle aynı ekonomik seviyede bulunan, hatta onlardan çok daha iyi lokasyon şartlarına ve gelişme potansiyeline sahip olan Samsun'un aradan geçen zaman içinde bu illerin gösterdiği kalkınma başarısını gösterememesinin temelinde, kanımızca, birikimini il içinde yatırıma dönüştürememesi ve bunu yapacak

olan girişimcilerinin bir kısmını (sermayeleri ile birlikte) göç yoluyla kaybetmesinin büyük rolü olmuştur. Samsunluların ifadesi ile “*Samsun’da zengin olanların önemli bir kısmı Samsun’da kalmamış, İstanbul’a göç etmiştir*”. Böylece Samsun ticarî merkez olma avantajını sanayi merkezi olma pozisyonuna dönüştürmede geç kalmıştır. DPT verilerine göre Samsun ilinde toplam istihdam içinde işveren oranı sadece % 1,98 kişidir (DİNÇER ve ÖZASLAN 2004). Bunların içinde çok sayıda işçi çalıştıran büyük işletme sahiplerinin sayısı ise parmakla gösterilecek kadar azdır. Bütün bu gelişmeler sonucunda 1930’lardan 1970’lerin sonuna kadar, sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi olarak Türkiye’nin ilk 7 ili arasında bulunan Samsun, 2003 yılı itibarıyla ne yazık ki 32. sıraya gerilemiştir.

Sonuç

Genel bir kural olarak göçler ekonomik bakımdan geri olan yerlerden gelişmiş yerlere, güvenlik endişesi yaşanan yerlerden daha güvenli olduğu kabul edilen yerlere doğru olur. Göçlere daima aktif nüfus katılır ve bu yüzden de göç alan merkezler daha hızlı gelişirken göç veren yerler geri kalır. Samsun son 150 yıllık dönemde hem göç alması, hem de göç vermesi ile *arada kalan bir yer* görünümündedir. Bu itibarla, Samsun’a göç edenler burayı tam olarak benimsememiş, buradan daha batıya veya iç bölgelere gitmeyi düşündükleri için de Samsun’u son durak yeri, kendilerini de Samsun’un kalıcı ve yerli nüfusu olarak görmemişlerdir. Yıllar geçmiş, çocukları, torunları olmuş ama hâlâ “**Samsunlu**” ol(a)mamışlardır. İldeki birçok problemin temelinde yatan ve geri kalmışlığın başlıca sorumlusu olarak gösterilen “**Samsunlularda Samsunluluk bilincinin olmayışı**” işte bu *arada bir yerde kalmış olma* durumu ile ilgilidir. Göçler sonucu ortaya çıkan bu durum ve kozmopolit yapı yıllar geçse de değişmemiş, kendilerini bu ilde kalıcı görmeyen halk bir türlü birlik beraberlik ruhu sergileyememiş, Kayseri ve Gaziantep gibi hemşeriliği ön plana çıkartarak ortak iş yapma becerisi de geliştirememiştir.

Devletin yatırımlardan elini çekmesi, özelleştirme uygulamaları, Samsun’un teşvik dışı bırakılması gibi faktörlere ilave olarak yeterli miktarda sermaye ve girişimcinin bulunmaması gibi nedenlerle Samsun, il düzeyinde kendi yetiştirdiği veya dışarıdan aldığı hammaddeleri işleyerek katma değer yaratıcı tesisler kurmada hep zorluk yaşamıştır. Samsun’un tek yönlü olarak dışa bağımlı hale gelmesi ve gerilemesinin diğer nedeni de bu durumdur. Örneğin, DPT (2003) verilerine göre 1995-2000 yılları arasında Samsun ilinde fert başına ihracat 406 ABD Doları iken, ithalat 1.522 Dolar olup aradaki fark 1.116 Dolar’dır ve bu açık gözle görülür şekilde her yıl artmaya devam etmektedir. Ayrıca, son yıllarda hız kazanan küreselleşmenin de etkisiyle özellikle İstanbul’un Türkiye’de ticaretten sanayiye kadar her şeye hâkim olan birincil yapısı ve buna uygun idare ve doğrudan dağıtım merkezi olması, hatta ulaşım ve haberleşme imkânlarının bunu daha da

kolaylaştırması gibi nedenlere bağılı olarak, Samsun hinterlandındaki diğler illerle birlikte İstanbul'un kontrolüne girmiştir. Günümüzde fazla dikkat çekmeyen, fakat gelecekte büyük ekonomik sıkıntıların habercisi olarak gördüğümüz, İstanbul'dan Samsun'a “*adrese teslim kargolar*” Samsun'da toptan ticareti ve tüccar sınıfı tehdit etmekte, böylece Samsun, kendi bölgesi içinde ticari merkez olma avantajını da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Geçmişte ve günümüzde yaşanan bu olumsuzluklara rağmen Samsun; kara, hava, deniz ve demiryolu ulaşımı açısından taşıdığı önem, uluslar arası enerji hatları üzerinde bulunması, hidroelektriğe dayanan temiz enerji kaynakları, tarımsal zenginliği, küçük ve orta boy sanayi işletmeleri, kültür, eğitim, sağlık ve turizm altyapısı ile hâlâ bölgesinde önemli bir çekim merkezi olma potansiyelini elinde tutmaktadır. Türkiye nüfusunun başta İstanbul olmak üzere birkaç merkezde toplanma eğilimine girmesi, bu merkezlerin sorunlarının içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bu ve benzeri nedenlerle yakın bir gelecekte ülke genelinde nüfusun daha dengeli dağılımı ve göç veren yerlerin durumlarının iyileştirilmesi için mutlaka tedbirler alınacaktır. Böylece daha önce bölgesel çekim merkezi ilân edilen ve ona göre yatırım ve teşvikler verilen (sonra çeşitli sebeplerle ihmal edilen) Samsun gibi illerin de önemi tekrar artacaktır.

Gerek beklenen bu gelişmeler, gerekse il düzeyinde Büyükşehir Belediyesi, Valilik, KOSGEB, Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları, SABEK-İŞGEM gibi ilgili kamu kurum ve kuruluşları yanında, özel sektöre ait sanayici ve işadamlarının üye oldukları birlik ve derneklerin çabaları devam etmektedir. Bunların hepsinin ortak amacı mevcut girişimci sınıfı ilde tutmak, ayrıca dışarıdan Samsun'a yatırım ve yatırımcı çekmektir. Bunun yanında, Samsun il merkezinde bulunan Organize Sanayi Bölgesi'ne ilave olarak Bafra ve Kavak'ta yeni OSB'lerin faaliyete geçirilmesi, yer tahsisleri, buralara gelecek yatırımcılar için her türlü kolaylığın gösterilmesi gibi çabalar devam etmekte olup, yakın bir gelecekte bunlardan mutlaka olumlu bir netice alınacaktır. Diğer yandan başta Büyükşehir Belediyesi'nin çalışmaları olmak üzere, alt kademe belediyeleri ve ilçeler düzeyinde kültürel faaliyetlere önem vermeye başlanmış, sempozyumlar, kitap yayınları, kent müzesi açma girişimleri gibi çabalar yoğunlaşmış, *Samsunluluk* fikri eskisinden daha hızlı hissedilmeye başlanmıştır.

Bütün bunlar değerlendirildiğinde Samsun'da istihdam imkânları artacak, il tekrar cazibe merkezi olacaktır. Gelecekte karınlarını Samsun'da doyuracaklarına inanan insanlar gidecek başka yer aramak fikrinden zamanla vazgeçeceklerdir. Böylece ***Samsunluluk bilinci*** gelişecek, birlikte iş yapma ve bunları yatırıma dönüştürme çabaları hız kazanacaktır. Samsun'dan dışarıya göç azalacak, belki de çevresindeki illerden tekrar göç almaya başlayacaktır.

KAYNAKLAR

DİE 1927-2000 arası nüfus sayım sonuçlarına ait istatistiki veriler.

DİE (2002) **2000 Genel Nüfus Sayımı; 55 - Samsun**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yay., Ankara.

DİNÇER, B. - ÖZASLAN, M. (2004) **İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması**, DPT Yay., Ankara.

DPT (2003) **İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)**, DPT Yay. No: 2671, Ankara.

İPEK N. (2000) **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

İPEK, N. (2006) **İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler**, Serander Yay., Trabzon.

KARPAT, K.H. (2003) **Osmanlı Nüfusu 1830-1914; Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), İstanbul.

TANDOĞAN, A. (1990) “*Karadeniz Bölgesi ve Kıyı Kesimde Yer Alan İllerin Türkiye Nüfus Hareketleri İçersindeki Yeri*”, **II.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (438-467).

TATLIDİL, E. (1988) “*Göç ve Kentsel Gelişme; Samsun Örneği*”, **I.Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, OMÜ Eğitim Fak. Yay., Samsun, (351-373).

TÜMERTEKİN, E. (1973) **Türkiye’de Şehirleşme ve Şehirsal Fonksiyonlar**, İst. Ün. Coğrafya Enstitüsü Yay. No:72, İstanbul.

UZUNEMİNOĞLU, H. (1992) “*1990 Genel Nüfus Sayımı ve Samsun İli Nüfusu*”, **OMÜ Eğitim Fak. Dergisi, Sayı: 7**, Samsun, (279-284).

YILMAZ, A. (2001) “*Samsun Merkez İlçe Kırsal Alanında Seçilmiş Dört Köyde Mevsimlik İşgücü Göçü Üzerine Bir Araştırma*”, **Türk Coğrafya Dergisi, Sayı: 38**, İstanbul (129-144).

YILMAZ, C. (1992) **Batı Avrupa Ülkelerinde Çalışan Türk İşçilerinin Türkiye’de Kırsal Kesim ve Şehirleşme Üzerine Etkileri**, İst. Ün. Sos. Bil. Enst. (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.

YILMAZ, C. (1997) “*Bafra Çocuk İşçi Pazarı*”, **Akademik Açık 1997/2**, Samsun, (103-127).

YILMAZ, C. (2002) **Bafra Ovasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası**, Gündüz Eğitim Yay., Ankara.

www.tuik.gov.tr (son erişim 28.02.2007)